

60 let
Gorenjskega
muzeja

Druga svetovna vojna: Nemška okupacija, upor, revolucija, državljanska vojna

Dvajseto stoletje je bilo tudi za Gorenjsko stoletje skrajnosti, stoletje vzponov in zdrsov. Za Slovence je bilo tako zmagovito kot izredno razpeto v divjih spopadih, ki dosežejo vrh v totalitarni eksploziji druge svetovne vojne – po Sloveniji divjajo fašizem, nacionalsocializem in stalinizem/titoizem. Po porazu totalitarizmov nas bodo ideološka, politična, strokovna, javnomnenjska in druga soočanja o tem času nas bodo še dolgo zaposlovala. Gorenjski muzej je bil v vlogi tako varuha tabujev titoizma kot vidnega akterja njegove detabuizacije.

Popis žrtev pokaže Gorenjsko kot drugo najbolj trpečo slovensko pokrajino
Slovenija: 97.500 smrtnih žrtev ali 6,5 odstotka prebivalstva

V vojskah, zaporih in taboriščih je bilo izgubljenih nekaj deset tisoč let življenja. Ukradena so bila premnoga šolska leta. Več tisoč ljudi so premestili na delo v t. i. stari rajh (Altreich). Več kot 7.000 ljudi so izgnali v Srbijo in Nemčijo, mnogo je bilo beguncev v Ljubljansko pokrajino, več kot 10.000 pa zapornikov v gestapovski kaznilnici v Begunjah in internirancev v delovna ter koncentracijska taborišča.

Od okoli 180.000 prebivalcev je bilo nad 15.000 borcev komunistične partizanske vojske, nad 9.000 mobiliziranih v nemško vojsko, okoli 3.500 protikomunističnih domobrancev pod nemškim poveljstvom, več sto pa raztrgancev, verkšucev, orožnikov, gestapovcev.

Kjer je bil intenzivnejši bratomorni spopad, tam je bilo več žrtev. Zato je bilo največ smrtnih žrtev, kar 9,5 odstotka prebivalstva, v t. i. Ljubljanski pokrajini. Za njo je Gorenjska s 7,3 odstotka smrtnih žrtev. To kaže, da čeprav se je gorenjsko domobranstvo vzpostavilo šele konec leta 1943, je tudi Gorenjsko zaznamovala državljanska vojna. Po podatkih popisa Inštituta za novejšo zgodovino je bilo

med prebivalstvom medvojne Gorenjske (kamor spada tudi območje okoli Litije) 13.344 smrtnih žrtev. Med njimi je bilo 4.592 partizanov, 741 političnih organizatorjev in sodelavcev partizanskega gibanja, civilistov 2.631 (od tega jih več kot 1.000 pobije partizansko gibanje). Med gorenjskimi domobranci je bilo 1.777 žrtev (le okoli 50 je žrtev med vojno, preostali so žrtve povojnih izvensodnih pobojev), približno toliko je padlo tudi mobilizirancev v nemški vojski (1.774).

Vso to raznorodno dramatičnost vojne je titoizem s sistemom ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil ali zameglil ali zamolčal. O prikrojevanju zgodovinske resnice najbolj plastično govori dejstvo, da je titoizem od več kot 13.300 smrtnih žrtev vojne in revolucije zamolčal blizu 5.000 ali več kot tretjino (domobranci, mobiliziranci v nemško vojsko, civilisti, od partizanov ubiti partizani ...). Nasproti tem strašnim izgubam med domačim prebivalstvom so bile okupatorjeve izgube med vojno predvsem 1.300 mož, ki so jih pokopali na kranjskem pokopališču. Tudi vsa Gorenjska je posejana z grobišči več tisoč žrtev množičnih izvensodnih pobojev iz pomladi 1945; največja so v Kamniški Bistrici, okoli Škofje Loke, v Podutiku, na Lancovem pri Radovljici. Šentvid nad Ljubljano je bil v maju in juniju 1945 najhujše uničevalno koncentracijsko taborišče za Slovence v vseh treh totalitarnih režimih z več kot 5.000 izvensodno pobitimi taboriščniki.

2001: Znak projekta
Med kljukastim križem
in rdečo zvezdo.
Avtor: Črtomir Frelih.

Puška s kraljevega dvora v partizane

Partizan Zdravko Kotnik iz Mojstrane je opisal vojno pot puške, ki je bila izdelana v avstrijski tovarni orožja Steyer, in njen prihod v Gorenjski muzej:

»Bila je last kraljice Marije, ki je hodila na lov v Krmo. Puška se je hranila pri državnem lovcu Alojzu Rekarju v Radovni. V juniju 1943 je bil izdan nalog, da se poberejo vse puške na kroglo, ki jih hranijo lovci. To puško sem s partizanom Trčejevim Jožem - Boštjanom iz Gorij vzel pri Rekarju in jo imel do 19. 1. 1944, ob formiranju OZN-e (Organizacija za zaščito naroda – tajna politična policija titoizma, op. p.) na Primorskem. Nato je to puško dobil Klemen Rabič iz Stare Fužine. Po osvoboditvi sem puško dobil nazaj in jo imel do 1948/1949, nato pa jo je vzel tov. Johan Bertoncelj in jo oddal v muzej.«

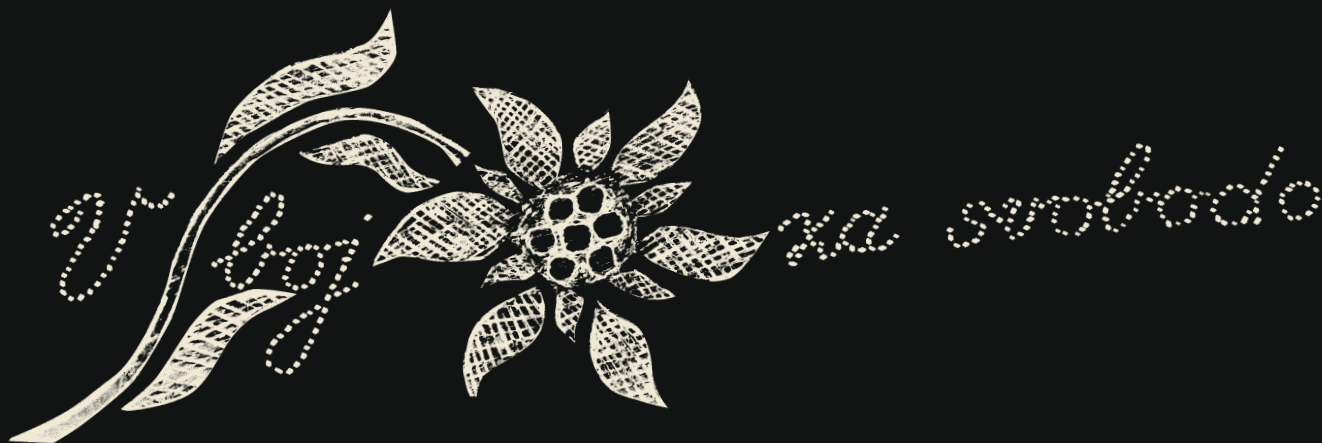
Jugoslovanska kraljica Marija Karađorđević na lovu na gamse v Krmi pred drugo svetovno vojno

Puška Mannlicher Schöneuer, verjetno model 1903, kalibra 6,5 x 54, je bila včasih dokaj pogosta in pri nas zelo popularna lovska puška. Tipična za te puške je bila dunajska montaža za daljnogled – vijak na zadnjem delu zaklepišča in značilni rogljički na kajli na sprednjem delu zaklepišča. Na žalost so ob montaži prednjega dela zarezali zaklepišče – s tem so uničili lepe napise na njem in oslabili samo zaklepišče. (Aleš Senica)

V puškino kopito je partizan vrezal simbole, ki ilustrirajo nacionalno in revolucionarno v partizanskem gibanju. Ob nageljnih in lipovih listih kot nacionalnih simbolih se pojavlja revolucionarna zvezda s srpom in kladivom. Vendar pa je bilo upanje na svoboden demokratičen razvoj in nacionalno osamosvojitev zatrto s povojno uvedbo totalitarnega sistema.

Gorenjski muzej: tabuji in detabuizacija

Gorenjski muzej je v sistemu ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil opravljal funkcijo pokrajinskega muzeja revolucije – v sedemdesetih letih so načrtovali muzej revolucije v Begunjah. Muzealci iz Gorenjskega muzeja so sodelovali pri postavitvi Muzeja talcev v Begunjah, postavili so številne razstave – omenimo naj razstavo o talcih (France Benedik s sodelavci) in partizanskih kurirjih (Nada Holynski s sodelavci).

Leta 1971 so v prostorih muzeja postavili nacionalno zbirko Slovenka v revoluciji. Vsako leto ob osmem marcu so prirejali pomembne razstave slovenskih likovnih umetnic.

Kako prežeto z ideologijo je bilo strokovno delo, nam kaže npr. vpetost povsem meščanske umetnice Ivane Kobilice v revolucionarni tok: »Ko je bila Ivana otrok, so nekje v daljnem Londonu ustanavljali prvo internacionalo. V Evropi je bila tedaj ena sama republika, Švica. Ko se je slikarka bližala svojemu šestdesetemu letu, se je na evropskem vzhodu rodila prva socialistična dežela.«

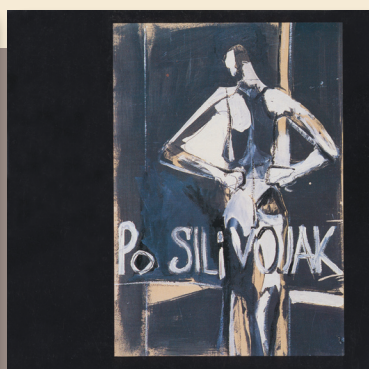
Gorenjski muzej je del pozornosti posvetil tudi čaščenju kulta maršala Josipa Broza Tita, npr. z razstavo in s katalogom Tito na Gorenjskem. Posebno mesto ima falzifikat, ki je bil postavljen v Muzeju Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici. Leta 1978 se je jugoslovansko komunistično vodstvo odločilo, da bodo obeležili konstituiranje Centralnega

komiteja Komunistične partije Jugoslavije s Titom na čelu od 15. do 18. marca 1938. Toda sestanek je bil dejansko od 19. do 21. marca, njegov zapisnik pa je bil skrbno čuvana državna skrivnost. Odkriva namreč, da ni bil konstituiran Centralni komite, ampak je bil to »ubijalski sestanek«, na katerem so potrdili izključitev vodilnih jugoslovanskih komunistov, ki so že bili ubiti v Sovjetski zvezi, iz Komunistične partije. Izključili pa so še nove, ki so bili potem prav tako ubiti v Moskvi.

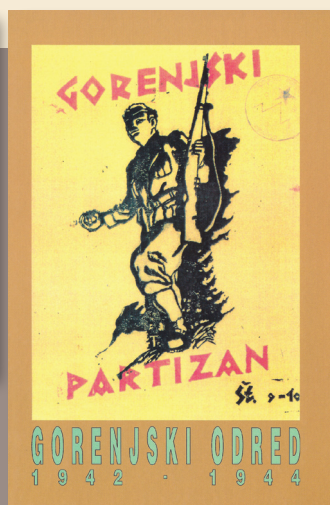
Jože Dežman je prišel v muzej kot akter sistema ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil, potem pa se je posvetil predvsem razbijanju njegovih tabujev. S sodelavci je organiziral prvi vstop mobilizirancev v nemško vojsko v javni spomin (1990 z Muzejem revolucije Celje), opozoril na falzificirano štetje žrtev vojne in revolucije (1989, 1990), pripravili so monografijo o Gorenjskem odredu (1992), raziskal je partizanski teror v okrožju Jesenice (1994), postavil tezo o 70. do 80.000 žrtvah vojne in revolucije v Sloveniji (1998). Eden najodmevnejših mednarodnih muzejskih projektov je bil Med kljukastim križem in rdečo zvezdo (2002 s Koroškim pokrajinskim muzejem in celovško Mohorjevo). Potem je posebno pozornost posvetil delu s svojci žrtev, ki jih je pobilo partizansko gibanje (2004, 2005), in nato nadaljeval delo na slovenski ravni kot direktor Muzeja novejšje zgodovine Slovenije in Arhiva Republike Slovenije.

1984: Nacionalsocialistična okupacija v Trzinu

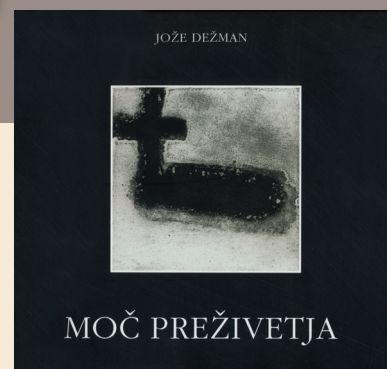
1990: Po sili vojak - prva razstava o mobilizaciji Slovencev v nemško vojsko

1992: Gorenjski partizani – celovita predstavitev Gorenjskega odreda

2002: Mednarodna primerjava totalitarnih sistemov: Slovenija – avstrijska Koroška

2004: Moč preživetja – otroci kot žrtve titoističnega zatiranja

Avtor: Jože Dežman

Restavriranje in konzerviranje: Marjanca Jeglič

Fotografiji kraljice Marije sta iz zbirke Ilustriranega Slovenca v Muzeju

novejšje zgodovine Slovenije, fotografije puške je posnel Boštjan Gunčar.

Jezikovni pregled: Judita Babnik

Grafično oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj, Studio Aleja d.o.o.

Tisk: Medium d.o.o.

Izdal: Gorenjski muzej, zanj Marija Ogrin

Naklada: 500 izvodov

Kranj, julij 2013

www.gorenjski-muzej.si

Pripravljeno ob 60-letnici Gorenjskega muzeja. Izdajo publikacije in razstavo sta omogočila Mestna občina Kranj in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

GORENJSKI
MUZEJ

MESTNA OBČINA KRANJ

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO